

АННА ИОСИФОВНА ТИМЧЕНКО

Родилась 20 мая 1952 года на фабрике Хета Таймырского (Долгано-Ненецкого) автономного округа Красноярского края.

Закончила Игарское педагогическое училище (п. Игарка Красноярского края). 34 года проработала учителем в школе родного посёлка Хета.

Анна Иосифовна — человек творческий, сочиняет стихи на родном языке, занимается переводом сказок, рассказов для детей.

Бережно хранит обычаи и традиции своего народа и передаёт их молодому поколению.

ISBN 978-5-6047852-6-3

9 785604 785263

АЛМАЗ-ГРАФ

А. И. Тимченко

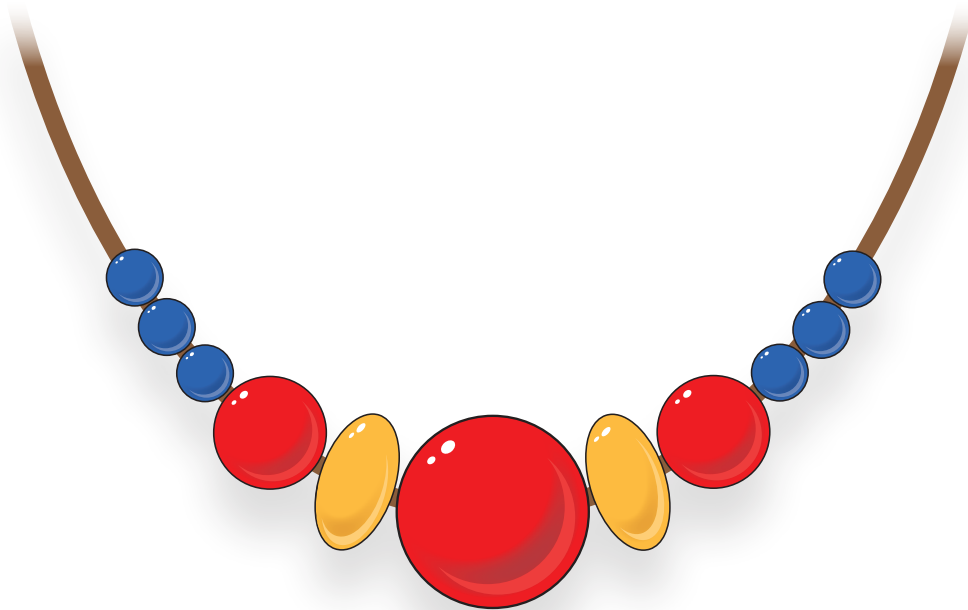
МУНЧУУКА

СЕРИЯ «КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ ТАЙМЫРА»

А. И. Тимченко

ОЖЕРЕЛЬЕ МУНЧУУКА

Санкт-Петербург
Алмаз-Граф
2022

УДК 373.167.1:811.512
ББК 81.2 Долган-9
О 45

Серия
«КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ ТАЙМЫРА»

Составитель и переводчик на долганский язык А. И. Тимченко
Иллюстрации Л. А. Иванова

Издание осуществлено за счёт средств
Автономной некоммерческой организации
«Экспертный Центр – Проектный Офис Развития Арктики (ПОРА)»

О 45 **Ожерелье. Мунчука** / Составитель и переводчик А. И. Тимченко. Художник Л. А. Иванов. — Санкт-Петербург: Алмаз-Граф, 2022. — 47 [1] с. — (*Культурное наследие Таймыра*).
ISBN 978-5-6047852-6-3.

В данном сборнике представлены стихи, песни, сказки на долганском языке для детей дошкольного и младшего школьного возраста. Для активного отдыха учащихся 1–2-х и 3–4-х классов в данное пособие включены игры и физминутки.

Книга предназначена как для семейного чтения взрослыми детям, так и для самостоятельного чтения школьниками младших классов дома и на занятиях по родному долганскому языку.

УДК 373.167.1:811.512
ББК 81.2 Долган-9

ISBN 978-5-6047852-6-3

© ООО «Алмаз-Граф», 2022
Все права защищены

ОБ АВТОРЕ

Тимченко Анна Иосифовна родилась 20 мая 1952 года на фактории Хета Таймырского (Долгано-Ненецкого) автономного округа. Её родители — Ерёмины Иосиф Тихонович и Евгения Александровна — были уважаемыми людьми среди своих земляков, работали в родном посёлке.

По окончании школы Анна Иосифовна поступила в Игарское педагогическое училище. Учитель с большой буквы, человек, для которого профессия стала призванием, 34 года проработала в школе родного посёлка Хета.

В 1990 году, когда был издан первый долганский букварь, Анна Иосифовна Тимченко начала преподавать родной долганский язык в Хетской школе. Именно она приучила учащихся школ понимать, любить и знать родной долганский язык.

Анна Иосифовна — человек творческий, сочиняет стихи на родном языке, занимается переводом сказок, рассказов для детей.

Анна Иосифовна бережно хранит обычаи и традиции своего народа, передаёт свои знания и опыт молодому поколению.

ПРЕДИСЛОВИЕ

Бу пособияны «Мунчуука» диэн ааттаатым. Мунчууканы эҥин-эҥин бөдөҥ огуруону комунаан, тийэн, оҥороччубут. Ол көрдүк үлэм тетрадыттан көрдөөн-комуйан — ырыа буоллун, коһоон, оголору кытта оонһуурбун көрөн-талан Һуруннум. Һанаабар, эдэр учиталларга бу кинигэ үлэлэригэр көмөлөһүөгэ. Мин көрдүк эрэй-дэнимиэктэрин.

Һаңардыы үлэлиирбэр биир да тыа тылынан кинигэ Һуок этэ. Огдуо Аксёнова онуга Анна Барболина бэлэмнээбиттэрэ буквары гытта «Советский Таймыр» газета долганныы страницалара баар этилэрэ. Кантан тугу ылыаккын билбэккин. Ол иһин эҥин-эҥинник ньымалаан, онтон-мантан комунаан уруокпун оҥостооччубун. Бэйэм олоҥколору тулмастааччыбын. Аны Һаңарбат Һаңалар умнуллумуоктарын ньүүчча олоҥколоругар кыбытабын: «Ымыйак» («Репка»), «Катарыы килиэп» («Колобок»), «Гэрээбкэ» («Рукавичка»).

Оголорбор

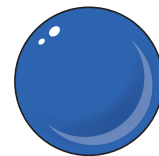
Огочоонум, көр,
Биңиги ыирбит боскуойун.
Көтөн-калыяа ылдьян,
Булуюң ыуога итинниги.

Найына кэллэгинэ — көгөрөн таксар,
Күһүнэ буоллагына — һаһаран ылар.
Каннык да кэмигэр чэгиэн,
Барыта гиниэкэ туксар.

Кыыл ыырга дабайан ыттар,
Ускаан талак иңигэр ыүүрэн киирэр.
Тугу ирэ көрүөң ыуога,
Тугу ирэ булууң ыуога.

Коргуйаччыны аһатыага,
Тоһооччуну ититиэгэ.
Үчүгэй ирэ һанааннан ыырыт,
Төрүттэрбит алгаабыттарын умнума.

Һулускаан

Бу кыһын мин догордоннум,
Кара каллааңҕа Һулус кылайда,
Түннүкпэр көһүннэ,
Түүн догор буолла.

Һулус-Һулускаан
Уота кылаңнаан.
Һанаабын арыйда,
Һүрэкпин Һойутта.

Уота ыраактан көстөн-кылаңныыр,
Ыгырар дуу, алгыыр дуу.
Ону Һанааргаан
Дуумага түһэбит.

Һулус-Һулускаан —
Ыраак уоттаак,
Уһун үйэлээк,
Һоготок бэйэлээк.

Һулус түннүкпэр чагылыңныыр,
Таһаара таксыакпын Һимириңниир.
Каракпын түннүктэн араарбакка,
Һипсиңнээн ыаллана ыгырабын.

Һулус-һулускаан —
Карагым таптаата.
Огом амыдайа,
Һүрэгим Һымнаата.

Түүнү һупту олоробут,
Догор догорбутун көрөбүт.
Һулус таһаара кара каллааңҗа,
Мин дьиэбэр түннүккэ Һыстаммын...

Һулус-һулускаан —
Түүннээги догорум.
Ыраактан Һимириңниир,
Кылайан кылаңныыр.

Күһүңнү комууну

Мас иһигэр һылдыабын,
Һугун, кунаак комунабын.
Һирим боскуойун — Һөгөбүн,
Үөрэн одуургуубун.

Мастары гытта кэпсэтэбин,
Төһүргэстэри гытта күлсэбин.
Талактары гытта кэрсэбин,
Чыычаактары көгүйэбин.

Чоргуй, чыычаак, чоргуй!
Һанаабын ититэн,
Һүрэкпин Һойутан,
Чоргуй, чыычаак, чоргуй.

Төрөөбүт Һирим баайын
Комуноом, караньям.
Күнү быһа Һылдыам,
Дьылы мэлдьи Һии Һытыам.

Һанаам өнө

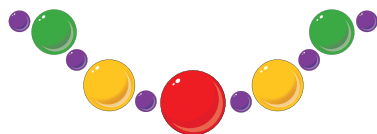
Агам үөрэтэр Һаңатын өйдүүбүн,
Иньэм ииттэн таптыырын Һаныыбын.
Төрөөбүт Һирим аһыытын
Һүрэкпэр гэриэс тутабын.

Ого ирдэппинэ дьыллары иэдэтээччибин,
Түргәнник улаатан, атын Һирдэри көрөөрү.
Аны кэмим бэйэтэ Һиэлэр,
Токтообокко Һүүрэн иҺэр.

КиҺи олого оннук —
Турар күн көрдүк.
Һырдык Һарсиэрдалаак,
КараҺа киҺэлээк.

Олорор үйэбитигэр —
Үчүгизийи гытта куҺаган.
ЫҺайсан-үтүөлэҺэн,
КиҺи быҺыыта онтон таксар.

НЬУУЧЧА ОЛОҢКОЛОРО

Катарыы төгүрүк килиэп

Биирдэ огонньордок эмээксин олорбуттар эбит. Огонньор эмээксинигэр диир:

– Эмээксин, Һаатар катарыы килиэштэ буһаран көр.

– Тугунан буьарыамый? Бурдуга ьуокпут.

– Матагагын тэбээ, куулгун ьапсый, колбуйагын илбий, багар катары килиэпкэ бурдуккааны комуйуоң.

Эмээксинэ матагатын тэбээтэ, куулун ьапсыйда, колбуйатын илбийдэ, арыччы... оччугуй катары килиэпкэ бурдугу комуйда. Катары килиэп оңорон бараан, туннүккэ ьойута уурда. Килиэп ьытан-ьытан чэкинийэн каалбыт. Чэкинийэн иьэн ускааны көрсүбүт.

Ускаана диир:

– Мин энигин ьиэм.

Катары килиэп диир:

– Һиэмэ минигин, мин эниэкэ ырыата ылыам:

«Мин төгүрүк килиэппин,
Ката буһарыы.
Матагаттан тэбэллибитим,
Куултан һапсыллыбытым,
Колбуйаттан илбиллибитим.
Эмээксинтэн күрээбитим,
Огонньортон күрээбитим,
Энигиттэн багас, ускаан,
һин биир күрүөм».

Диэн бараан, чэкинийэн каалбыт.

Чэкинийэ-чэкинийэ иһэн, бөрөнү көрсүбүт.
Бөрөтө ырдьыгыныы-ырдьыгыныы диир:

– Мин энигин һиэм!

Катарыы килиэп диир:

– Һиэмэ минигин, мин эниэкэ ырыата ылыам:

«Мин төгүрүк килиэппин,
Ката буһарыы.
Матагаттан тэбэллибитим,
Куултан һапсыллыбытым,
Колбуйаттан илбиллибитим.
Эмээксинтэн күрээбитим,

Огонньортон күрээбитим,
Ускаантан күрээбитим,
Энигиттэн, бөрө,
 һин биир күрүөм».

Диэн бараан, чэкинийэн каалбыт.

Чэкинийэ-чэкинийэ иһэн, эбэкээни көрсүбүт.
Эбэкээтэ арбаңныы-арбаңныы үөгүлүүр:

– Мин энигин һиэм!

Катарыы килиэп диир:

– Һиэмэ минигин, мин эниэкэ ырыата ыл-
лыам:

«Мин төгүрүк килиэшин,
Ката буһарыы.
Матагаттан тэбэллибитим,
Куултан һапсыллыбытым,
Колбуйаттан илбиллибитим.
Эмээксинтэн күрээбитим,
Огонньортон күрээбитим,
Ускаантан күрээбитим,
Бөрөттөн күрээбитим,
Энигиттэн, эбэкээ,
һин биир күрүөм».

Чэкинийэ иһэн һаһылы көрсүбүт. Һаһыл килиэби көрөн, һымаланан, кутуругун камната-камната, биир һиргэ турбакка диир:

– Арии..., туок боскуой төгүрүк килиэпкээнэй?

Катарыы килиэп айыы һаңаны истэн үөрэн диир:

– Мин эниэкэ ырыата ыллыам.

«Мин төгүрүк килиэшин,
Ката буһарыы.
Матагаттан тэбэллибитим,
Куултан һапсыллыбытым,
Колбуйаттан илбиллибитим.

Эмээксинтэн күрээбитим,
Огонньортон күрээбитим,
Ускаантан күрээбитим,
Бөрөттөн күрээбитим,
Эбэкээттэн күрээбитим».

Наһыла Һиэн багарар, муҗа ыгайан
диир:

– Араа... Тугу да истибэппин, муннубар
олорон ылла дьэ!

Катарыы килиэп кырдыгаһы кылыылаан
наһыл муннутугар ойон олордо, ыллыыр:

«Мин төгүрүк килиэппин,
Ката буһарыы.
Матагаттан тэбэллибитим,
Куултан һапсыллыбытым,
Колбуйаттан илбиллибитим».

– Токтоо-токтоо!

Һаһыл букатын тэһийиминэ диир:

– Мин кырдыагас һаһылбын, куһаганнык
истэбин. Тылбар олорон, ылла дьэ.

Һаһыл тылыгар олоктонон баран, катары
килиэп карагын һимэн, көксүтүн оҕостон,
үөгүлээн ыллыы туран өйүүлэбэккэ каалбыт,
һаһыла гинини һиэн кээспит.

Ымыйак

Биирдэ огонньор улакан багайи ымыйагы булбут. Тарда ьатаан, кыайан таьаарбакка эмээксинин үөгүлээн ыгырбыт:

– Эмээксин, эмээксин кэл, көмөлөс!

Эмээксин огонньортон, огонньор ымыйактан тардыалаан-тардыалаан ьатаан таьаарбаттар. Эмээксинэ кыыьын ыгырбыт:

– Кыычаа, Кыычаа, кэл, көмөлөс!

Кыычаа эмээксинтэн, эмээксин огонньортон, огонньор ымыйактан тардаһатаан, кыйан таһаарбаттар. Кыычаа Аакутун үөгүлээн ыгырда:

– Ааку, Ааку кэл, көмөлөс!

Ааку Кыычааттан, Кыычаа эмээксинтэн, эмээксин огонньортон, огонньор ымыйактан тардан-тардан, Һатан таһаарбаттар. Ааку ыты ыгырда:

– Ыккаан, Ыккаан кэл, көмөлөс!

Ыккаан Аакуттан, Ааку Кыычааттан,
Кыычаа эмээксинтэн, эмээксин огонньор-
тон, огонньор ымыйактан тардыалан-тардыа-
лан, кыйан таһаарбаттар. Ыккаан кутуйагы
ыгырда:

– Кутуйак, кутуйак, кэл, көмөлөс!

Кутуйак Ыккаантан, Ыккаан Аакуттан,
Ааку Кыычааттан, Кыычаа эмээксинтэн, эмээк-
син огонньортон, огонньор ымыйактан тар-
дыалан-тардыалан, ороон ылбыттар.

Гэрээбкэ

Биирдэ огонньордоок эмээксин олорбуттар эбит. Кыына кэлэн огонньор чугасты күүлгэ илим үттүбүт. Эмээксинэ огонньор илиитэ буустаак ууга тоңумуон гэрээбкэлэри тикпит.

Һарсиэрдата буолаат огонньор илимин көрүнэ каампыт. Огонньор кааман иһэн гэрээбкэтэ түспүтүн билиминэ каалбыт.

Кутуйак Һүүрәли Һылдыан гэрәәбкәни булан, иһигәр киирән, ичигәһин көрөн, дьйәм буол-лун, диэбит.

– Ол кәмңэ гэрәәбкәгэ горонуок чугаһата. Төгүрүччү Һүүрәлээн-Һүүрәлээн ыйытта:

– Бу ким дьйэтэй? Ким мунна конор?

– Мин дьйәм. Мин кутуйакпын, һири каһааччыбын. Эн кимҗиний?

– Мин горонуокпун, кутуругум уһуга кара. Кириэм, иккиэн дьйэләниэк?

– Дьэ, киир.

Кутуйагы гытта горонуок дьиэлэригэр на-
лыяары гыммыттара, туок ирэ ойуккалаан
кэлэн ыйытар:

– Ким дьиэтэй? Ким мунна конор?

– Мин кутуйакпын, ыри каһааччыбын.

– Мин горонуокпун, кутуругум уһуга кара.

Эн кимҕиний?

– Мин ускааммын, уһун кулгаакпын.

Кириэм, эһигини гытта дьиэлэниэм?

– Дьэ, киир.

Бу олороору гыммыттарыгар, истэллэр туок ирэ кирийэ-кирийэ чугаһата дьиэлэригэр. Ыйытар:

– Бу ким дьиэтэй? Ким мунна конор?

– Мин кутуйакпын, ыри каһааччыбын.

– Мин горонуокпун, кутуругум уһуга кара.

Эн кимҕиний?

– Мин ускааммын, уһун кулгаакпын. Эн кимҕиний?

– Мин ыһылбын, ньималаак-албыммын.

Кириэм, эһигини гытта дьиэлэниэм?

– Дьиэбит кыарагас, кайдак батаары гына-гын?

– Мин үгүс ытар ологу көрдөөбөспүн, бу аһагас аан диэт ытыам.

– Дьэ, киир.

Үтүөлэһэ-үтүөлэһэ, ыгайса-ыгайса ыттактарына, бөрө кэлэн ыйытар:

– Бу ким дьиэтэй? Ким мунна конор?

– Мин кутуйакпын, ыри каһааччыбын.

– Мин горонуокпун, кутуругум уһуга кара.

– Мин ускааммын, уһун кулгаакпын.

– Мин Һаһылбын, Һымалаак-албыммын. Эн кимҺиний?

– Мин бөрөбүн, астан топпоппун. Киририэм, эҺигини гытта дҺиэлэниэм?

– ДҺиэбит кыарагас, кайдак батаары гынагын?

– Киририэм, кииллэриэккит Һуога, улуйуом!

Диэн бараан, бөрө дҺэ улуйар. ДҺиэлээктэр куттанан үтүөлэҺэ-үтүөлэҺэ Һирмээр күрээбиттэр.

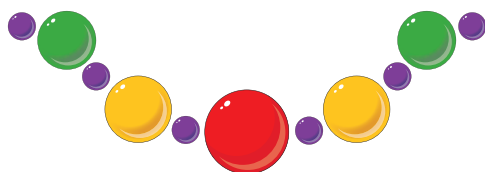

Ол кэмңэ огонньор, илим көрүнэн, дьийэти-
гэр төннөн иһэн, Һүтэрбит гэрээбкэтин булан,
үөрэн диир:

- Арии..и..и Һүтэрээчим булулунна!
- Туок ааттаага тэпсибитэ буолуой?
- Һиэсэ кайышпатактар, эмээксиним Һэмэлиэ
Һуога.

МУОРА ДЬОННОРУН ОЛОҢКОЛОРО

Иннэ туьунан

(тоңустар олоңколоро)

Биир тоңус кэргэнин гытта көһө ылдыбыт.
Улакан эбэ кытылыгар көһөн түһэн, күөлгэ
илимнэнэ барбыт.

Балык кабынан бараан, дьиэтигэр кэлэн
көрөр, дыктара ытыы олорор.

– Кайа, туок буолан ытыыгын? — дыкта-
рын ыйытар.

Дьактара ытыы-ытыы диир:

– Тигиилээктэр биһигини өлөрө ыыстылар.
Кистэнэммит тыыннаак кааллыбыт. Табалары
барытын үүрэн илтилэр.

– О-о-о! Киһини куттаата.

– Мин диэбэппин, иннэгин ыүтэрбиккин —
диэн огонньоро кындыалаата.

Былыр иннэтэ ыуок ыатаммат этилэрэ, дьиэ
да абырактар, таңас да тиктибэттэр.

Того балыктар ууга олороллор

(дьураактар олоңколоро)

Былыр-былыр балыктар киңи көрдүк ыргэ олорооччу этилэрэ үһү. Биир балык оголорун гытта олорбут. Ол балыгың ыалдыбыт, оголоро, иньэлэрин аһынаннар, ытаан бүппэттэр. Улакан кыыһа ытыы-ытыы таһаара таксыбыт, онно маска һар олорор эбит. Һарың ыйытар:

– Эһ того ытыыгын?

– Иньиэм ыалдыр, — диир балыккааның.

– Ытаама, мин эһ иньэгин эһтиэм. Кайдак даа ытаатын, үөгүлээтин дьийэгитигэр кииримэң.

Итигирдик диэн бараан, дьийэлэригэр киирэн, балыгы ыйытар:

– Эһ того ытагын?

Балыгың ынчыктыы-ынчыктыы диир:

– Ыалдыбын.

– Мин аны эһнигин эһтиэм, — диэн бараан, һар балыгы һиэтэ.

– Ара-а! Абырааң! Һар минигин һиэтэ, огочоотторум быһыһааң! — үөгүлээн мөңтө балыгың.

Оголоро таһаара һоһуйан-куттнан дьиэлэ-
ригэр киирээри иэдэйдилэр.

Эдьийдэрэ диир:

– Һар диэбитэ — ытаатын да, үөгүлээтин
да, кииримэң!

Һар таксыбытын кэннэ, балык оголоро дьиэ-
лэригэр һүүрэн киирбиттэр.

Иньэлэрин оңуоктарын ирэ булбуттар. Һар
маска олорон күлэ-күлэ абардар:

– Мин эһигини албыннаатым, кар-кар.

Итини көрөн-истэн, балык оголоро ууга ой-
буттар. Эдьийдэрэ үөгүлээбит:

– Канна да биһигиттэн, Һар, күрүөҥ Һуога.
Һин биир өлүөҥ!

Балыктар, Һаҥара-Һаҥара, кутуруктары-
нан ууну оксуолаабыттар. Улакан долгуну
көтөкпүттэр, ол долгунуҥ Һары иллэ барбыт,
кыната-түүтэ илийэн, ууга тимирэн өлбүт. Ол
кэнниттэн балыктар ууга олорор буолбуттар.

Кумаардар

(Һаамайдар олоҥколоро)

Биир булчут олорбут эбит. Онтуҥ икки
дыктардаак этэ — иниакуну гытта абааҥы.
Булчут бултанан муҥнаммытын, абааҥылар
барытын Һиэн кэҺэр эбит. Иниакута диир:

– Көргуйан өлүүҺүбүт, ити дыктары өлөр.

КиҺитэ диир:

– Кайдак өлөрүөмүй?

Биирдэ ити киҺи каас Һымыттарын бул-
бут. Үөрэ-үөрэ дьиэтигэр эгэлбит. Иниакута

улакан багайы отууну оңорбут. Ол отуу атты-тыгар булчутуң ымыыттарын түңэһэлээбит. Абааһытыгар диир:

– На, эн нормаң.

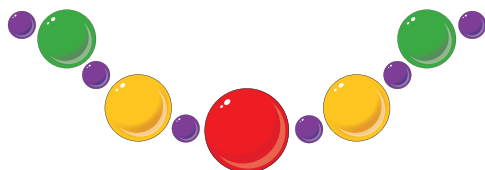
Ону истэн абааһың, тэһэйиминэ, илиитин уот үрдүтүнэн ууммут. Эр киһиң илиитин кабан ылан уот иһигэр тардан кииллэрбит. Абааһың ьонно гыдаарыйбыт, кыым диэнэ гиниттэн таксыбыт. Убайа ьытан, үөгүлээбит:

– Мин кэннибиттэн, энигин туок ирэ эрэй-диэгэ.

Ол кэнниттэн кумаардар үөскэбиттэрэ.

ИГРЫ

Итии таас

Бу итии таас, буьумуоккутун, түргэнник догор-догоргутугар тааьы биэрэн иьиң. Тыалыы ьаңаны ьаңардыгыт даа, аттыга турар киьиэкэ биэрэн кээьиң, онтуң аттынаагытыгар биэрэ. Түргэнник төгүрүччү туруң.

Биьилэк, биьилэк, кэл бэттэк

Оголор олороллор дуу, ьанны-ьанны тураллар дуу, илиилэрин иннигэ туталлар — ытыс-ытыс. Ооньууну бастыыр киьи

ытыстары быһа гына кимиэкэ эмэ, тааттар-бакка, биһилэги ууран кээһэр. Бары ытыстары быһан бараан, үөгүлүүр: «Биһилэк, биһилэк, кэл бэттэк!»

Оонньуур оголор таайан дуу, билбэккэ дуу илиилэринэн кынат көрдүк, каайан тураллар. Каайыыттан таксыбыт киһи бастыыр гытта мультиктар инники букваларынан тааттарар, таайбыт ого бастың буолар.

Каастар-каастар

Бу оонньууну таһаара дуу, коридорга дуу оонньуокка үчүгэй. Биир ого булчут буолар, биир ого — иньэлэрэ, онтон барылара — каастар.

Иньэлэрэ ыраак туран үөгүлүүр: «Каастар-каастар, аһыаккытын багарагыт дуо?»

Оголор дииллэр: «Га-га-га!»

Иньэлэрэ диир: «Дьэ, көтүң, кэлиң, аһааң!»

Оголор дииллэр: «Һуок, һуок, һуок! Булчуттар, кумакка һааннан ытыалыыллар!!!»

Иньэлэрэ диир: «Дьэ, көтүң, кэлиң, аһаң!
Кынаккытын карыстааң!»

Оголор Һүүрэллэр, булчут оголору кабар.

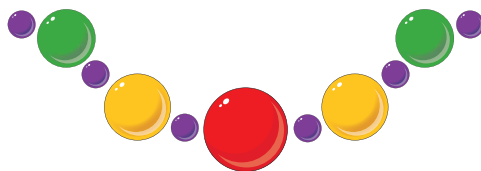
Муомак

Кас да паартаны Һэргэ уурабыт, Һаркаага Һуок, нэлэччи буолуон. Остоолбутун төгүрүччү барыбыт олоробут. Ого барыта тыа ааттаактар, кэпсэтэллэр тыалыы ирэ. Уон испиискэ маһын тыалы аагынан ылаллар. Остоол ортотугар биир Һиэрэтэ Һуок маһы уурабыт. Ону даллыыбыт. Биир маһы ытыспытыгар ууран бараан, остоол кырытыгар ытыспытынан Һайбыт маспыт көтүөр диэри. Мас Һытар маска туора тустэгинэ, ити икки маһы табааччың ылар. Һиэрэтэ Һуок маска туора түстэгинэ, бары Һытар мастары табааччы ылар. Уон мастан Һоготок кааллагына ити — муомак. Ону кэһээрэгин үөгүлүүгүн: «Э-э, муомак!» Багар табыага ол Һин оонньуурбут аата «Муомак».

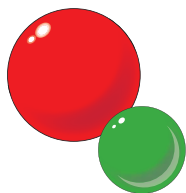
ФИЗМИНУТКИ

для 1–2 классов

Уруокка оговор ыанааларын кетөгөргө,
өйдөрүн комуйарга, тылларын имитиэктэрин,
чуораан кэннититтэн коһоону ыаңардыннар.

Чоргуй, чоргуй чуораан,
Арылынна киэң аан.
Школабыт, дорообо!
Учиталбыт дорообо!

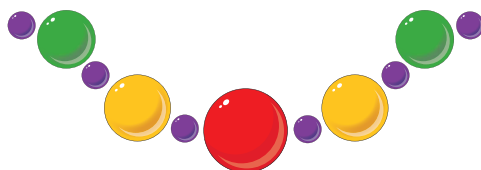
Уруок бүттэгинэ:

Чоргуй, чоргуй чуораан,
Һабылынна киэң аан.
Школабыт начааскаан!
Учиталбыт начааскаан!

ФИЗМИНУТКИ

для 3–4 классов

Тур, дорообо, олор,
Туок? Кайдак? Диэн?

Тыалыы кэпсэтэ үөрэнэбит
Урукпут бүттэгинэ.
«Начааскаан» диэкпитин
Умнуокпут ыуога.

Биир, икки, үс (*шагаем на месте*).
Кири хотон ыл (*взмахи руками влево и вправо*).
Үөлэспитин арыйың (*руками машем вперёд*).
Тыалы кииллэриң (*взмах руками перед лицом*).

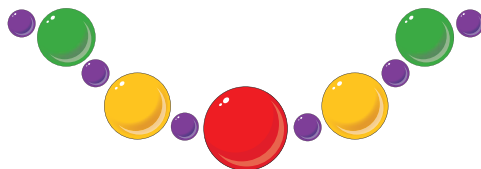
Нурунабыт, нурунабыт (*руки перед грудью,
пальцы сжимаем и разжимаем*),
Чөмүйэбит ылайда (*руки поднимаем вверх
и также работаем пальцами*).
Нынньана түһэн бараан (*руки в сторону
и также работаем пальцами*),
Кат нурунан ылыакпыт (*трясём кистями рук
перед грудью*).

Бу талак, бу талак

Оттор үүнэллэр, мастар көгөрөллөр (*взмах
руками по очереди*),
Үрөктэр Һүүрэллэр (*бег на месте*),
Чыычаактар көтөллөр (*показываем полёт
птиц*).

ПЕСНИ

Песня «Того, того?» Слова Е. И. Васылык

Чыычаактар көтүөлүүлэр, *(руки в сторону*
Кынаттара даайбыыллар. *и машем руками)*
Көрөгүн, догоо, догоо-догоо!

Талактар иңигэр *(прыгаем на месте)*
Ускааттар эскирииллэр.
Көрөгүн, догоо, догоо-догоо!

Кырса тыага ыүүрэлиир, *(бег на месте)*
Нуола каары ойуулуур.
Көрөгүн, догоо, догоо-догоо!

Песня «Кара бараан»

Кантан кэллиң,
Кара бараан?

Мельницаттан, мельницаттан,
Мин котунум.

Тугу гынның,
Кара бараан?

Бурдук тастым, бурдук тастым,
Мин котунум.

Туоккунан тастың,
Кара бараан?

Ҳиспэр тастым, Һиспэр тастым,
Мин котунум.

Кайдак үлэлээтиң,
Кара бараан?

Диэрэстэнэн Һүрэгэлдьээн,
Мин котунум.

Тугунан ыыттардың,
Кара бараан?

Талагынан, иңииринэн,
Мин котунум.

Кайдак ытаатың,
Кара бараан?

Бэ-э-э, мин котунум.
Бэ-э-э, мин котунум.

Песня «Дьэ, камнаатым ...»

Дьэ, камнаатым, дьэ, камнаатым,
Эй даан, эй.

Кара ыккунуо ыонтаптаакпын,
Боскуой огуруо бэргэһэлээкпин,
Эй даан, эй.

Дьэ, камнаатым, дьэ, камнаатым,
Эй даан, эй.

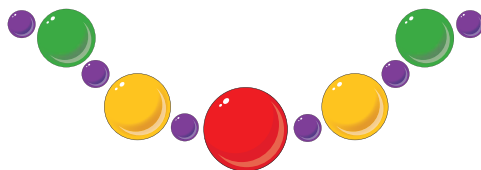
Чээлкээ тыс гурумиилаакпын,
Быстаак тири уллуңнаакпын,
Эй даан, эй.

Дьэ, камнаатым, дьэ, камнаатым,
Эй даан, эй.

Табаларым — актамиилар,
Боскуой ойуу туркучааным.
Эй даан, эй.

ПОТЕШКИ

Огону таптыбыт

Бу чөмүйэ — эһэм.

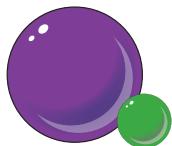
Бу чөмүйэ — эбэм.

Бу чөмүйэ — тээтэм.

Бу чөмүйэ — иньэм.

Бу чөмүйэ — мин.

Ити мин кэргэним!

ПОСЛЕСЛОВИЕ

Эдэр учиталлар!

Маңнайгы уруоктан куттанымаң. Кайдак уруокка бэйэгитин көллөрүөккут, ол көрдүк үлэгит барыага. Оголору кылыылааң, оччугуйдар диэмэң, Һанааларын толкулааң.

Үлэгит туксар дуу, туксубат дуу, оголор Һырайдарыгар барыта көстүөгэ.

Үөрэнэччилэргит күлүөктэрэ, бэсэлэргизктэрэ, карактара уоттуйуо — барытын Һөптүк онорогут. Биир эмэ ого чүңкүйүө, тугу ирэ үлэгитигэр ҺыыҺагыт.

Учитал! Оголору иитэн-үөрэтэн,
ҺаҺа кинигэлэри-Һуоллары арыҺан.
Умнума! ТҺа киҺи быҺыытын,
КырдыаҺастар үөрэктэрин.
Төрөөбүт тылларын үөрэтиң,
Кииннэрин өйдөтүң.
Бэйэлэрин ҺүтэриҺизктэрин,
ҺаҺа олокко дьөгустук кириэктэрин.

СОДЕРЖАНИЕ

Об авторе	3
Предисловие	5
Оголорбор	6
Һулускаан	7
Күһүңүү комунуу	9
Һанаам өһө	10
НЬУУЧЧА ОЛОҢКОЛОРО	
Катарыы төгүрүк килиэп	11
Ымыйак	18
Гэрээбкэ	21
МУОРА ДЬОННОРУН ОЛОҢКОЛОРО	
Иннэ туһунан	27
Того балыктар ууга олороллор	29
Кумаардар	31

ИГРЫ

Итии таас33

Биһилэк, биһилэк, кэл бэттэк33

Каастар-каастар34

Муомак35

ФИЗМИНУТКИ для 1–2 классов36

ФИЗМИНУТКИ для 3–4 классов38

ПЕСНИ40

ПОТЕШКИ44

Послесловие.....45

Литературно-художественное издание

Серия «Культурное наследие Таймыра»

МУНЧУУКА. ОЖЕРЕЛЬЕ

Составитель и переводчик на долганский язык

Тимченко Анна Иосифовна

Ответственный за выпуск *М. А. Рачинская*

Редакторы: *Н. С. Кудрякова, А. А. Барболина*

Художник *Л. А. Иванов*

Обложка художников *А. А. Жилина и Л. А. Иванова*

Компьютерная обработка
изобразительного материала *А. А. Жилина*

Техническое редактирование
и компьютерная вёрстка *С. А. Жилиной*

Подписано в печать 12.12.2022.
Формат 60 × 90 ¹/₈. Бумага офсетная.
Тираж 300 экз.